

ผู้สูงอายุและสัมพันธภาพกับครอบครัว: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมไทย¹
The Elderly and Their Relations with Their Families: Reflections of their
relationships in Thai literature¹

ดร. เกศินี จุฑาวิจิตร²

วันเพ็ญ แว่ววิรุฬป์ตี³

กรวรรณ สุวรรณสาร⁴

นิภาพรรณ เจนสันติกุล⁵

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาวรรณกรรมไทยและประกอบสร้างภาพสะท้อนวิถีชีวิตของผู้สูงอายุและสัมพันธภาพกับครอบครัว โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา การตีความและการสนทนากลุ่ม ตัวบทที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ นวนิยายและเรื่องสั้น จำนวน 50 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า แก่นเรื่องที่พบมากที่สุด ได้แก่ ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง ระหว่างคนต่างวัยในครอบครัว แนวเรื่องส่วนใหญ่เป็นแนวสัจนิยมที่สะท้อนวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ ที่เรียบง่ายและวนเวียนอยู่กับกิจกรรมเดิม ๆ พฤติกรรมสังคมและงานอดิเรกมักเป็นงานเบา ๆ ตามความถนัดและความสนใจ มีเพียงส่วนน้อยที่สนใจเรื่องการทำบุญและฟังธรรมเทศนา ในด้านบุคลิกภาพนั้น แม้ว่าส่วนใหญ่มักจะมีบุคลิกภาพที่น่าอบอุ่นและน่าไว้วางใจ แต่สัมพันธภาพระหว่างผู้สูงวัยกับผู้อ่อนวัยมักไม่ใช่สัมพันธภาพทางบวก ถึงกระนั้นความสัมพันธ์ที่ดีนี้สามารถพัฒนาได้

¹สนับสนุนทุนวิจัย โดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

³อาจารย์ประจำคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

⁴อาจารย์ประจำคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

⁵อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

โดยการให้อภัย การให้ความรักและความจริงใจ ความสุขของผู้สูงอายุคือ การได้เห็นความสำเร็จในชีวิตของลูกหลาน การมีความรักความอบอุ่นในครอบครัว การได้เลี้ยงดูอบรมลูกหลาน การมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์และการเข้าถึงธรรม ส่วนความทุกข์ที่สำคัญคือ ความอ้างว้างเดียวดายและการยึดติดกับอดีต

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ วรรณกรรม สัมพันธภาพ ครอบครัว

Abstract

This research aims to analyze the content of Thai literary works in order to illustrate elderly people's ways of life and their relationships with their families. The research employed content analysis, interpretation, and focus group discussion to investigate a total of 50 novels and short stories. This study found that the most frequent themes were conflict and conflict management between younger and older generations in the family. The largest number of plots found in this study revealed a realistic approach that reflects the simple way of life of the elderly, as they engage in routine, typical activities such as socializing and taking part in hobbies, usually with other people of their age who have similar interests. Furthermore, the story lines indicated that a number of elderly people paid attention to merit making and sermons by monks. Although their personality was usually presented as reliable and warm, their relationships with younger generations were displayed in a relatively negative manner. The stories, however, showed that such negative relationships could be improved with forgiveness, love, and sincerity. Happiness for the elderly is seeing their children's success, having love and warmth in their families, being healthy, being able to take care of their children's children, and having access to Dharma teachings, while their great miseries are loneliness and living in the past.

Key words: Elderly, literature, relationships, and family

บทนำ

การก้าวเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ” (ageing society) ในศตวรรษที่ 21 ทำให้หลายประเทศในโลก รวมทั้งประเทศไทยต้องเตรียมรับมือกับปัญหาและความท้าทายใหม่ ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง เพราะสัดส่วนแรงงานต่อประชากรที่ลดลงจะส่งผลกระทบต่ออัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ ตลอดจนปัญหาด้านงบประมาณและการคลัง ในขณะที่เดียวกันรัฐก็ต้องสร้างหลักประกันให้แก่ผู้สูงอายุในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านสุขภาพ รายได้ ผู้ดูแล ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม ด้วยความตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวนี้เอง จึงทำให้ในช่วงที่ผ่านมา เรื่องของผู้สูงอายุได้รับความสนใจและมีผู้ศึกษากันเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน (นภาพร ชโยวรรณ, 2545) อย่างไรก็ตาม การศึกษาโดยส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจ สุขภาพ บทบาททางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดสวัสดิการ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องในระดับ “มหภาค” มากกว่าระดับ “จุลภาค” และมักจะเป็นเรื่องของ “ระบบ” และ “กลไก” มากกว่า “ชีวิต อารมณ์และความรู้สึก”

การจะเข้าถึง “โลก” ของผู้สูงอายุทั้งด้านความคิด ความเป็นอยู่ อารมณ์ ความรู้สึก อาจจำเป็นต้องศึกษา “ทางอ้อม” โดยมองผ่าน “วรรณกรรม” ซึ่งทำหน้าที่ “บอกเล่า” เรื่องราววิถีชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของคนธรรมดา ๆ ในฐานะที่เป็น “ตัวละคร” นวนิยายและเรื่องสั้นเป็นวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดี (fiction) หรือ “เรื่องเล่า-ความเรียงที่มีจินตนาการของผู้เขียนเป็นองค์ประกอบสำคัญ” จุดมุ่งหมายทั่วไปของวรรณกรรมประเภทนี้ไม่ได้อยู่ที่การนำเสนอความรู้ใหม่ ความคิดใหม่ ข้อเท็จจริงหรือข้อค้นพบ แต่อยู่ที่การนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับโลกและชีวิตแบบอ้อม ๆ อย่างเร้าใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง (Sauerberg et al., 1983) เนื้อหาของเรื่อง จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับมนุษย์และประสบการณ์ของมนุษย์ โดยจุดเน้นของผู้เขียนมักจะอยู่ที่การเล่นกับความคิดที่ว่า “อะไรจะเกิดขึ้น ถ้า...” (what if...) หรือ “ถ้าเพียงแต่...” (if only...) อันเป็นการเร้าใจให้ผู้อ่านตื่นเต้นกับเรื่องราวที่อาจจะยังไม่เกิดขึ้น และทำให้ลุ่มหลงกับความรู้สึกหรือการรับรู้เกี่ยวกับห้วงเวลาแห่งประวัติศาสตร์อีกห้วงหนึ่งหรือการสังเกตการณ์ที่เกี่ยวกับเงื่อนไขของมนุษย์ในอีกลักษณะหนึ่ง ดังนั้น

จินตนาการ (imagination) ของผู้เขียนและความเป็นจริงทางสังคม (social reality) จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดสำหรับงานเขียนประเภทนี้

แม้ว่าจินตนาการจะเป็นส่วนสำคัญของการเขียน แต่จินตนาการนั้นย่อมไม่หลุดลอยจากความเป็นจริง นักเขียนจึงถือได้ว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ของสังคม เรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดออกมา ย่อมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและมีความหมายเสมอ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าเรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกให้ความสำคัญและความหมายโดยผู้คนในสังคมนั้น ๆ หรืออาจเป็นสิ่งที่นักเขียนแต่ละคนให้ความสำคัญและความหมายด้วยตนเอง (Phillips, 1985) ในแต่ละสังคม นักเขียนจะเป็นผู้บันทึกเหตุการณ์ ชีวิตและความเป็นไปในครอบครัว ชุมชนและสังคม ทั้งเป็นผู้ร้องทุกข์แทนประชาชนและบอกเล่าความอยู่ดีศรีธรรมการทำงานของนักเขียนจึงเท่ากับการทำหน้าที่บันทึกประวัติศาสตร์ที่ด้วยวิถีชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของบุคคล การศึกษา วิเคราะห์ และประกอบสร้างภาพสะท้อนของผู้สูงอายุจากวรรณกรรมในฐานะที่เป็น “ผลผลิตทางสังคมและวัฒนธรรม” จึงเป็นสิ่งที่มีความ

ต่อการพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ด้านวรรณกรรมปัจจุบันกับสังคม สำหรับการศึกษาครั้งนี้ มุ่งที่จะศึกษา “ภาพวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ” และ “สัมพันธภาพของผู้สูงอายุกับครอบครัว” ที่สะท้อนจากวรรณกรรมประเภทนวนิยายและเรื่องสั้นในช่วง 30 ปีย้อนหลัง คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 อันเป็นปีที่ประเทศไทยมีนโยบายลดจำนวนประชากร จนถึงปัจจุบันซึ่งนับได้ว่าเป็นช่วงรุ่งอรุณแห่งศตวรรษที่ 21 หรือศตวรรษแห่งสังคมผู้สูงอายุ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและรูปแบบของวรรณกรรมไทยที่มีผู้สูงอายุเป็นตัวละครหลัก
2. เพื่อประกอบสร้างภาพสะท้อนของผู้สูงอายุในด้านวิถีชีวิตและสัมพันธภาพกับครอบครัว

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์เนื้อหาและตีความที่ใช้ในการวิจัย ได้ยึดถือหลักการสำคัญ 5 ประการดังนี้

1. การอ่านและการตีความแบบ “วงจรมัยวิเคราะห์” (Hermeneutical circle) ซึ่งเป็น

วิธีการอ่านและทำความเข้าใจในตัวบทตามแนวทางของศาสตร์แห่งการตีความ โดยการตั้งความคาดหวังและการตรวจสอบความคาดหวังสลับกันไป เริ่มตั้งแต่ประโยคแรก ด้วยการคาดหวังว่าตัวบทกำลังบอกอะไรเกี่ยวกับตัวละคร เวลาหรือสถานที่ ซึ่งความเข้าใจนี้จะถูกหรือผิด และใช่หรือไม่ใช่นั้น ยังไม่มีโอกาสทราบอย่างแน่ชัดจนกว่าจะอ่านประโยคถัดๆ ไป ด้วยวิธีการเช่นนี้จะทำให้ผู้วิจัยเกาะกุมความเข้าใจในตัวบทได้มากขึ้นเรื่อย ๆ จากความเข้าใจใน “ส่วนเฉพาะ” แต่ละส่วน ก็จะนำไปสู่ความเข้าใจใน “ภาพรวม” (Ast, 1990)

2. การตีความต้องไม่ “ย่อหย่อน” หรือ “เกินเลย” ในการอ่านและตีความ ผู้วิจัยจะต้องพยายามค้นหาคุณเจที่แท้จริงที่จะไขไปสู่ความเข้าใจต่าง ๆ ซึ่งในเรื่องนี้ อีโค (Eco, 1992) นักสัญวิทยาชาวอิตาลี ได้ชี้แนะว่าการให้ความสำคัญกับบางสิ่งบางอย่างมากเกินไป จนเข้าใจว่า นั่นคือคุณเจสำคัญ อาจทำให้การตีความมีลักษณะที่ “เกินเลย” ได้ ในทางตรงข้าม ถ้ามองข้ามคุณเจที่แท้จริง การตีความก็อาจจะ “ย่อหย่อน” เกินไปหรืออาจเป็นการตีความที่ผิดจากข้อเท็จจริง

3. การตีความต้องให้ความระมัดระวังกับการใช้ภาษา เพราะในขณะที่สิ่งหนึ่งถูกกล่าวถึงในงานเขียนนั้น อาจเป็นการบ่งบอกถึงสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามก็ได้ โดยหลักการนี้จึงหมายความว่า ในการอ่านและตีความจะต้องคำนึงถึงสิ่งที่เป็กลุ่มตรงข้ามและจะต้องคำนึงว่าสิ่งใดบ้างที่ไม่ถูกกล่าวถึงเพราะอาจมีนัยสำคัญบางประการ

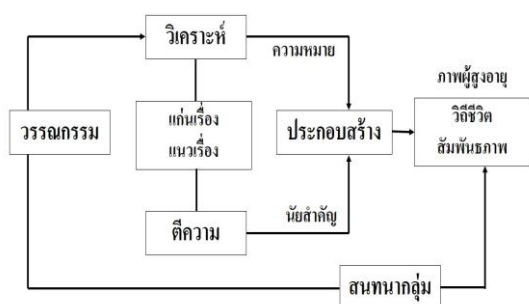
4. การตีความต้องอิงกับโลกภายนอกตัวบท เนื่องจากนวนิยายและเรื่องสั้นเป็น “วรรณกรรมเชิงสังคม” เนื้อหา เรื่องราวและตัวละครจึงไม่ได้หลุดจากโลกภายนอก นั่นคือในการตีความ ผู้วิจัยจะต้องนำความเป็นจริงในสังคมมาพิจารณาควบคู่กันไปด้วย

5. การตีความต้องตรวจสอบความน่าเชื่อถือและความสมเหตุสมผล หลักเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์ใช้เพิ่มเติม เพื่อการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือ ได้แก่ ทฤษฎีความตรงกัน (Correspondence Theory of Truth) และทฤษฎีความสอดคล้อง (Coherence Theory of Truth) ซึ่งเป็นทฤษฎีสำคัญในทางภาษาศาสตร์และในทางปรัชญาที่ว่าด้วยความจริง

วิธีการศึกษา

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวรรณกรรม คือ การวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความ โดยมีตัวแปร และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังภาพที่ 1 การวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความวรรณกรรม ในที่นี้ เป็นการ “อ่านเอาเรื่อง” เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาและความหมายทั่วไป ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการอ่านเพื่อหา “ความหมาย” และ “นัยสำคัญ” ที่ซ่อนอยู่ อันเป็นข้อมูลสำคัญที่ นำมาใช้ในการวิเคราะห์แก่นเรื่อง แนวการ ดำเนินเรื่องและประกอบสร้างภาพของ ผู้สูงอายุในประเด็นหลัก 2 ประการ คือ วิถีชีวิต ของผู้สูงอายุและสัมพันธภาพกับครอบครัว

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

ส่วนการสนทนากลุ่มกับเยาวชน ได้ใช้วิธีการคัดเลือกตัวแทนจากนักเรียนโรงเรียน สาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม โดยแบ่งเป็น

สองกลุ่ม คือ กลุ่มมัธยมศึกษาตอนต้นและ กลุ่มมัธยมศึกษาตอนปลาย กลุ่มละ 15-20 คน (คณะเพศ ห้องเรียนและชั้นเรียน) โดยเริ่มจากการให้นักเรียนอ่านเรื่องสั้นคนละ 1 เรื่องที่แตกต่างกัน จากนั้นจึงเปิดเวทีซักถาม พูดคุย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตามประเด็นที่กำหนด โดยกระบวนการนี้อาจถือได้ว่าเป็น การสอบทานและยืนยันความน่าเชื่อถือในการ ประกอบสร้างภาพของผู้สูงอายุ

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นวนิยาย และเรื่องสั้นไทยที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม โดย พิมพ์ครั้งแรกในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2523-2552 และจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ กลุ่มตัวอย่างมี ทั้งหมด 50 เรื่องได้มาจากการคัดเลือกอย่าง เฉพาะเจาะจง โดยเกณฑ์การคัดเลือก 2 เกณฑ์ คือ

1. เกณฑ์ตัวละคร เป็นวรรณกรรมที่มี ตัวละครเป็นผู้สูงอายุ
2. เกณฑ์ความหลากหลาย เป็น วรรณกรรมที่มีทั้งแนวตลาดและวรรณกรรม สร้างสรรค์คือ ได้รับรางวัลจากการประกวด หรือคัดเลือกโดยองค์กรต่าง ๆ นอกจากนี้ก็ได้ พยายามเลือก “ปีที่พิมพ์” ให้กระจายอยู่ในช่วง ระหว่างปี พ.ศ.2523 -2552 ทั้งพิจารณาด้วยว่า

ให้มีทั้งการพิมพ์ครั้งแรกและการพิมพ์ซ้ำหลาย ๆ ครั้ง และพยายามเลือกผลงานที่มาจากนักเขียนที่หลากหลาย (สำหรับนักเขียนที่มีหลายนามปากกาให้นับเป็น 1 คน)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาและอภิปรายผล จะนำเสนอใน 2 ประเด็น คือ เนื้อหาและรูปแบบของวรรณกรรมที่มีผู้สูงอายุเป็นตัวละครหลัก และภาพสะท้อนวิถีชีวิตผู้สูงอายุและสัมพันธ์ภาพกับครอบครัว

เนื้อหาและรูปแบบของวรรณกรรม

ในส่วนของเนื้อหาวรรณกรรมที่มีผู้สูงอายุเป็นตัวละครหลัก พบว่า มีแก่นเรื่องที่แตกต่างกัน 11 ประเด็น แก่นเรื่องที่พบมากที่สุด 5 ลำดับแรกซึ่งเกี่ยวข้องกับตัวผู้สูงอายุโดยตรง ได้แก่ 1) แก่นเรื่องที่แสดงถึงความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งของคนต่างวัยในครอบครัว 2) ความยากจน ความพิการหรือความล้มเหลวในชีวิต ไม่ใช่อุปสรรคของความสุขและความสำเร็จ 3) ความสุขของผู้สูงอายุ เกิดจากการเข้าถึงสัจธรรมของชีวิตหรือการได้ถ่ายทอดความคิดและประสบการณ์

ให้กับคนอื่นกรุ่นหนึ่ง 4) ความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกมีผลกระทบต่อโลกภายในของผู้สูงอายุ และ 5) การเอาใจใส่สุขทุกข์ของผู้สูงอายุสำคัญและยิ่งใหญ่กว่าภาระการจัดงานศพ

ส่วนการศึกษาเรื่องย่อและโครงเรื่องที่แสดงการดำเนินเรื่องอย่างเป็นเหตุเป็นผลพบว่า วรรณกรรมทั้งหมดที่ศึกษานี้ นำเสนอแนวเรื่องแบบสัจนิยม (realism) มากกว่าที่จะเป็นแบบพาฝัน (romanticism) ทั้งนี้จากการสนทนากลุ่มของนักเรียนที่ได้อ่านเรื่องสั้นพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่วิเคราะห์แก่นเรื่องแต่ละเรื่องได้สอดคล้องกัน และสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ของผู้วิจัย ทั้งสามารถเข้าใจเนื้อหาและใช้จินตนาการในการเชื่อมโยงเข้ากับชีวิตจริงของตนได้ เข้าใจอารมณ์ ความรู้สึก ความต้องการของผู้สูงอายุผ่านตัวละครและเรื่องราวทั้งยังสามารถมองเห็นแนวทางในการพัฒนาสัมพันธ์ภาพระหว่างตนเองกับผู้สูงอายุในครอบครัวอีกด้วย

ในด้านบุคลิกภาพของผู้สูงอายุที่สะท้อนผ่านวรรณกรรม พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีลักษณะสนับสนุน ปลอดภัย มากกว่าเย็นชาและเห็นแก่ตัว มีการใช้ความคิด วิเคราะห์ มากกว่า

การใช้สัญชาตญาณ สุขุมและสงบมากกว่า หงุดหงิด ฉุนเฉียว ขี้โมโห บ้างก็คือร้อนและใจแข็ง ทั้งไม่ตกอยู่ภายใต้ความควบคุม แต่ก็มีบางส่วนที่ถูกควบคุมและซึมเศร้า โดยส่วนใหญ่มีความคิดแบบอนุรักษ์นิยมมากกว่านิยมการนอกรีต ยึดถือกฎระเบียบและสิ่งที่ปฏิบัติได้จริงมากกว่าการยึดถือสิ่งที่ผิดแปลก เพื่อฝันกล้าคิดกล้าพูด เปิดเผยเป็นมิตร ละเอียดอ่อนและอ่อนโยนมากกว่าหยาบคายและแข็งกระด้าง สำหรับบุคลิกในส่วนที่พบว่ามีความใกล้เคียงกันได้แก่ ความไว้วางใจกับความระแวงขี้สงสัย ความอยากรู้อย่างเห็นกับการปิดกั้น ไม่ยอมรับสิ่งใหม่

พฤติกรรมสังคมของตัวละครผู้สูงอายุประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ หลากหลายประเภท กิจกรรมที่พบมากที่สุด คือ การทำงานอดิเรก ได้แก่ การชุนผ้า การพายเรือ การวาดรูป การทำขนมหรืออาหาร การสานกระบุง ฯลฯ รองลงมา คือ การช่วยเหลือหลาน หรือนั่งดูหลานเล่น หรือถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ให้กับเด็ก ๆ ลูกหลานและเยาวชน ส่วนพฤติกรรมที่พบน้อยมาก ได้แก่ การทำงานสังคมสงเคราะห์หรือช่วยเหลือคน การเข้าวัดทำบุญ ถูศีล และการหมกหมุ่นกับอบายมุข

เช่น การพนัน ดื่มเหล้าและเที่ยวผู้หญิง

ในด้านการงานอาชีพ พบว่า ตัวละครผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่กับลูกหลานบ้าง ในอดีตเคยทำหน้าที่เป็นแม่บ้านบ้าง เคยทำงานรับจ้าง รองลงมา คือ การค้าขายหรือรับจ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนข้าราชการหรือพนักงานที่เกษียณอายุแล้วมีจำนวนเท่ากัน มีเพียงคนเดียวที่เป็นเจ้าของกิจการแต่ต่อมาได้ยกเลิกกิจการให้แก่ทายาท และมีคนเดียวประกอบอาชีพ “ขอทาน” ที่มีบริษัทรับผิดชอบดูแลรับส่ง

ภาพสะท้อนวิถีชีวิตผู้สูงอายุและสัมพันธภาพกับครอบครัว

สำหรับภาพสะท้อนในที่นี้ จะนำเสนอใน 4 ประเด็นหลัก คือ 1) ความหมายในอุดมคติของครอบครัว 2) ความสุขและความทุกข์ของผู้สูงอายุ 3) สัมพันธภาพกับครอบครัว และ 4) ความคาดหวังของคนรอบข้างต่อผู้สูงอายุ

1. ความหมายในอุดมคติของครอบครัว
จากการศึกษาพบว่า ตัวละครส่วนใหญ่มีภาพของครอบครัวในอุดมคติคล้ายกัน คือ เป็นครอบครัวที่อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข พร้อมหน้าพร้อมตา ร่วมทุกข์ร่วมสุขและไม่ทอดทิ้งกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอยู่ร่วมกัน

เป็นครอบครัวใหญ่ที่มีคนทั้งสามวัย อันเป็นโอกาสที่ลูก ๆ จะได้ตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ส่วนหลาน ๆ ก็ได้ใกล้ชิดและเรียนรู้วิถีชีวิต อันแตกต่างจากปู่ย่าตายาย นอกจากการอยู่ร่วมกันอย่างแบ่งปันทุกข์สุขแล้ว ครอบครัวยังหมายถึงการอยู่ร่วมกันโดยที่สังคมวงกว้าง รู้เห็นและยอมรับ ด้วยเหตุนี้ “สาว” ในตัวละคร จึงเจ็บปวดหนักกับการที่เธอถูกทอดทิ้งให้อยู่กับลูกถึงสิบสองปี ในขณะที่สามีคือ “ผม” ซึ่งกลายเป็นนักเขียนดาวรุ่งไม่เคยกลับบ้าน เขามักใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ และมักได้รับเชิญไปร่วมงานต่าง ๆ มากมาย จนหลงลืมครอบครัว

ภาพสะท้อนเกี่ยวกับครอบครัวที่เด่นชัด คือ การให้อภัยเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของครอบครัว บุคคลในครอบครัวคือ คนที่สามารถฟังฟังและไว้วางใจได้อย่างแท้จริง แต่ความรักภายในครอบครัวก็มีทั้งภาพบวกและภาพลบ อันเนื่องมาจากการเห็นแก่ตัวของใครคนใดคนหนึ่ง

เรื่องที่สะท้อนอย่างชัดเจนว่า การให้อภัย เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของชีวิตครอบครัว คือ เบื้องหน้าของความตาย ทั้ง ๆ ที่ “แม่” ต้องมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมานเพราะพ่อ

จนถึงขั้นฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหาและยังต้องทำงานหาเงินเลี้ยงลูกห้าคนตามลำพัง ครั้นถึงวันที่พ่อได้กลับมา “ชดเชย” ให้กับแม่และลูก ๆ แม่ก็ยังไม่คลายความโกรธลึก ส่วนลูกไม่มีใครโกรธพ่อกับเรื่องราวในอดีต เนื่องจากพวกเขาเติบโตและได้เรียนรู้ชีวิตมากขึ้น

เรื่องที่สะท้อนว่า บุคคลในครอบครัวคือ ผู้สูงวัย เป็นผู้ที่ไว้วางใจได้และเป็นที่ยึดได้มากที่สุด ในยามทุกข์ยาก ได้แก่ คุณยายหวาน ซ่าส์ส์ “แม่เต่า” เลือกที่จะฝากลูกสาวสุดที่รักคือ “กระต่าย” ไว้กับแม่ของตน ด้วยเหตุผลสองประการคือ ให้กระต่ายช่วยดูแลยาย และให้ยายช่วยดูแลกระต่าย ในยามที่ตนและสามีต้องย้ายไปทำงานอีกจังหวัดหนึ่ง ในขณะที่หลานสาวคนเล็ก “นก” เด็กสาววัยรุ่นเลือกที่จะบอก “ความลับสุดขบขัน” ของเธอกับยายนกเป็นเด็กอายุเพียงสิบเจ็ดปี แต่ “แกล่แกล่แกล่” ถึงขนาดริ้วเบียร์กระป๋องมาตั้งวงกับเพื่อน ๆ ที่บ้าน ก่อนที่จะออกไปเที่ยวกลางคืน ในวันที่พ่อแม่กลับดึกหรือไปต่างจังหวัด ซ้ำยังชอบนินทาขายกับเพื่อน ๆ ของตนด้วยน้ำเสียงที่ทำให้ยายน้อยใจอยู่บ่อย ๆ

ส่วนเรื่องที่สะท้อนว่า ความรักในครอบครัวมีทั้งภาพบวกและภาพลบ มีหลายเรื่อง

สำหรับภาพบอกได้แก่ วงล้อมชรา ที่แสดงให้เห็นว่าความรักของพ่อแม่คือรักที่ยิ่งใหญ่ และไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทน “นายชม” ไม่เคยปรืปากว่ากล่าวหรือ ดิเตือนลูกคนใดเลย แม้แต่ลูกสาวคนเล็กที่แกล้งและเมียขกสมบัติให้มากกว่าลูกคนอื่น ๆ เพราะหวังให้นางได้คอยดูแลพ่อแม่ที่แก่เฒ่าลงทุกวัน ส่วนลูกชายและลูกสาวคนโตซึ่งบ้านอยู่ไม่ไกลนัก แต่ก็ไม่ค่อยมีเวลามาแะเวียนและพูดคุย ถึงกระนั้นพ่อก็ไม่เคยเรียกร้อง ซ้ำยังเป็น “เสาหลัก” ให้ลูกได้อีกในยามที่ลูก ๆ มีปัญหาติดขัดทางการเงิน

ในขณะที่บางเรื่องก็สะท้อนภาพความเห็นแก่ตัวและเห็นแก่เงินของแม่ เช่น ดวงตาสีเทา ซึ่งเป็นเรื่องของ “แซนดี้” เด็กสาวที่เกิดจาก “หญิงบาร์เบียร์กับฝรั่ง” ต่อมาเมื่อพัทยาเริ่มเจ็บเหงา “ชาย” ก็รีบผลักดันให้ลูกสาวของนางไปหาภักดินอื่น เพียงเพื่อจะได้ส่งเงินมาให้นางและหลาน แซนดี้ไม่เข้าใจว่าเหตุใดชีวิตแก่ ๆ ของยายจึงต้องการเงินมากมายนัก หล่อนเห็นว่าชีวิตของยายมีแค่ “กินเหล้า เล่นหวยรายวันและยังคิดหนีเพื่อนบ้านอีกไม่น้อย” แซนดี้ต้องการที่จะได้อยู่กับแม่ แต่แปดปีมาแล้วที่แม่ไปทำงานและส่งเงินกลับมาโดยที่ยายไม่เคยคิดจะช่วยแม่

มีแต่เคี้ยวข้าวให้แม่หาเงินมามาก ๆ ซึ่งการที่แม่ “ยอม” ทำตามการชี้แนะของยายโดยฝากลูกไว้ให้ยายเลี้ยงนั้น อาจตีความได้ว่า แม่เองก็มีความเห็นแก่ตัวและเห็นแก่เงินมากกว่าที่จะเห็นแก่ลูก ไม่แตกต่างกับยายนั่นเอง และในมุมนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า คนที่ทำร้ายคนในครอบครัวได้เลวร้ายที่สุด ก็คือ คนในครอบครัวนั่นเอง

อีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นภาพลบของครอบครัว ก็คือ **ครูไพบูลย์ เป็หลังค่อม** ผู้ไม่ยอมจำนนต่อคำเย้ยหยัน ในตอนหนึ่งได้กล่าวถึง “นวล” เด็กหญิงพิการที่สังคมปิดกั้นโอกาส ทำให้เธอไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีโอกาสแสดงความสามารถ ไม่มีโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาศักยภาพ เธอต้องมีชีวิตเดียวดายเฝ้าบ้านให้กับพี่สาวและพี่เขย และในที่สุดก็ถูกพี่เขยข่มขืนจนตั้งครรรภ์ จึงเป็นการสะท้อนว่าทุกคนต่างก็มีความเสี่ยง คล้ายกับมีชีวิตอยู่ท่ามกลาง “สงคราม”

2. ความสุขและความทุกข์ของผู้สูงอายุ
วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นว่าความสุขและความทุกข์เป็นเรื่องปกติที่คละเล้ากันไปตัวละครที่มีความยึดมั่นถือมั่นมาก ก็จะมีความสุขมากแต่ถ้าปล่อยวางลงได้บ้าง

ความทุกข์ก็จะลดน้อยลง สภาพความสุขโดยส่วนใหญ่ของตัวละครผู้สูงอายุ วนเวียนอยู่กับเรื่องความสำเร็จหรือความก้าวหน้าในชีวิตของลูกหลาน ความรักความอบอุ่นในครอบครัว การได้เลี้ยงดูอบรมบ่มนิสัยลูกหลาน การมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ การเข้าถึงธรรม รวมทั้งการได้รำลึกความหลังและพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ที่มิประสบการณ์คล้ายกัน

ภาพสะท้อนของความสุขและทุกข์มีหลายแง่มุม หากภาพความทุกข์สำคัญ คือ ความอ้างว้างและเดียวดาย ซึ่งจากการวิเคราะห์พบว่า มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลัก ๆ 4 ประการ คือ สุขภาพ การหวงหาอดีตอันรุ่งเรือง คุณค่า และความหมายที่ถูกมองข้าม และความวิตกกังวล

2.1 สุขภาพ แม้ว่าความเสื่อมโทรมของสังขารกับผู้สูงอายุจะเป็นของคู่กัน ทำให้ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตเช่นเดียวกับอดีต แต่การ “สะสาง” กับปัญหาสุขภาพอย่างกะทันหัน ก็เป็นเรื่องยากที่จะทำให้ได้ เช่น “แป๊ะจง” ใน *เก้าอี้หวายและขาข้างขวาของแป๊ะจง* ซึ่งต้องถูกตัดขาข้างขวาออกไปอันเนื่องมาจากการถูกคุกคามจากโรคเบาหวาน จึงทำให้เขา

กลับกลายเป็นคนซึมเศร้า เจ็บขมและจมอยู่กับความโดดเดี่ยวเดียวดาย ทุก ๆ เช้า แป๊ะจงจะบอกให้อาณัติลูกชายพ่วงร่างมานั่งที่เก้าอี้หวายในแต่ละวันอาแป๊ะจึงมีชีวิตที่ “คล้ายสงบนิ่ง ไม่มีการเดินทาง โดยวันเวลาแห่งอดีตของแป๊ะจงยาวนานตามวันคืนที่ล่วงเลยมากขึ้น”

ในขณะที่ผู้สูงอายุบางคนแม้จะถูกคุกคามและรุมเร้าด้วยปัญหาสุขภาพอย่างฉับพลันเช่นเดียวกับแป๊ะจง แต่เธอก็ไม่ยอมปล่อยให้ตนเองตกอยู่ในภาวะที่เดียวดายดังเช่น “แม่” ใน *เบื้องหน้าของความตาย* หญิงชราวัยเจ็ดสิบ เส้นเลือดในสมองแตกจนเป็นอัมพฤกษ์ ก็ยังคงพยายามหางานทำโดยไม่ปล่อยเวลาที่เนิ่นนานนั้นให้ گذรอนชีวิตนั้นหมายความว่า แม้จะถูกรุมเร้าด้วยเรื่องสุขภาพ หรือความร่วงโรยตามวัย ผู้สูงอายุจะมีความสุขมากขึ้น ถ้า รู้จัก “จัดการตนเอง” โดยพยายามใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

นอกจากนี้สิ่งหนึ่งที่จะช่วยแบ่งเบาความทุกข์ ก็คือ การยอมรับและเข้าใจใน “สัจธรรม” ของการเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป เช่น ปู่ ใน *เพื่อนของปู่* นอกจากจะพยายามใช้เวลาว่างให้มีประโยชน์ด้วยการรดน้ำต้นไม้แล้ว ปู่ยังมีชีวิตด้วยการ “เข้าถึง” ธรรม โดยมองว่า

“ความตาย” เป็นเรื่องที่น่ารื่นรมย์ เช่นเดียวกับ “ลุงเผ้ว” ใน ว้าว ที่เห็นว่า “ความตาย เป็นเรื่องปกติเหมือนไม่มีสิ่งใดเลยในความตาย ไม่ว่าจะเป็นความเศร้าหรือความสูญเสียก็ตาม” เพราะความที่ผ่านโลกมายาวนาน จึงทำให้คนอย่างปู่และลุงเผ้วไม่กลัวความตาย ทั้งยังเห็นว่าความตายเป็นสิ่งที่น่าอภิรมย์ ด้วยหมายถึงการพักผ่อนที่เป็นนิรันดร์ ไร้ซึ่งความทุกข์ ความสุข

2.2 การหวนหาอดีตอันรุ่งเรือง

ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่ง อ้างอ้างและเดียดาย เพราะการยึดติดกับอดีตที่เคยรุ่งเรือง และพยายามที่จะไขว่คว้าให้วันคืนเก่าๆ หวนกลับมา “เผ่าหมิด” ชายชาวประมงสูงอายุใน **เรือปลาเทียวสุดท้าย** เป็นตัวอย่างหนึ่ง ในอดีตเผ่าหมิดเป็นผู้ที่มีความชำนาญในการออกเรือหาปลา ทุกครั้งที่ออกเรือ เขาจะกลับมาพร้อมกับปลามากมายจนเรือเพียบน้ำ แต่ทุกวันนี้ ด้วยโรคที่รุมเร้าและอายุที่เพิ่มขึ้น จึงทำให้เผ่าหมิดไม่อาจหาปลาได้มากเหมือนในอดีตทั้งๆ ที่มีภูมิปัญญา “เหนือ” กว่าคนรุ่นใหม่

“ลุงไม้” ใน **โรงหนัง** ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่มีมักจะจมอยู่กับอดีตอันรุ่งโรจน์ เขาจึงมักจะ “นั่งอยู่คนเดียวในแสงหม่นมัวบนเก้าอี้ข้างๆ ประตูเข้าโรงหนัง” ความทรงจำ

ในอดีตของชายชราอย่างแจ่มชัดทุกภาพตอน เขาถอนใจเศร้าพลางนึกย้อนเวลาไปเมื่อสิบปีก่อน วันนี้โรงหนังเงียบกริบว่างเปล่า ไม่มีใครดูหนังอีกแล้ว แม้แต่หลานสาวของเขาเองก็มักเข้าวิดีโอมาดูที่บ้านหรือไปชมคอนเสิร์ตที่ห้างในเมืองแทนการไปโรงหนัง เช่นเดียวกับ “สีเทพ” ใน **กลิ่นเกิดชะงวัก** ซึ่งเป็นลูกชายของ “สีทน” หัวหน้านักสะสมของพื้นบ้าน โดยในทันทีที่เขาจบการแสดงชอว์ร่วมกับคณะ สีเทพก็เดินทางไปทางท้ายวัดที่มีเขตตั้งอยู่ภายในงานวัด คนหนุ่มสาวต่างมุ่งหน้าไปที่เขตซึ่งเร้าใจด้วยดนตรีและแสงสีมากกว่า

สิ่งที่น่าสนใจ ก็คือ เมื่อภาพในอดีตยังอยู่ในความทรงจำและแจ่มชัด พวกเขาจะเรียกภาพเหล่านั้นให้กลับคืนมาได้อย่างไร เผ่าหมิดใช้วิธีการแสดงให้คนรุ่นใหม่รู้ว่าตนยังมีฝีมือในการจับปลาและท้องทะเลยังเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม เพียงแต่ขอให้ลูกหลานทะเลทั้งหลายเรียนรู้วิธีการเท่านั้น แกจึงกลับไปลงทะเลและออกเรือหาปลาอีกครั้งหนึ่ง ท้ายที่สุดจึงยอมรับความจริงว่าทุกอย่างเปลี่ยนไป

ส่วนการแก้ปัญหาของลุงไม้ คือ การเปลี่ยนโปรแกรมไปฉายหนังใบ้

“จินควบญี่ปุ่น” ในโรงหนังของคน ซึ่งก็ทำให้โรงหนังที่เจียบเหงากลับมามีคนอีกครั้งหนึ่งเหมือนในอดีต ชีวิตของโรงหนังได้ถูกปลุกขึ้นแล้ว แต่หัวใจของชายชรากลับไม่ได้เต็มตื่น หาก “แผ่วโหย ยิ่งกว่าลมหายใจของโรงหนังที่ยืนอยู่กลางม่านฝนเมื่อคืนวาน”

ส่วนสีทน ใน กลิ่นเกิดละหาว ยังคงอวดฝีมือลายมือในเรื่องขอของเขายังเต็มที่ แม้ว่าจะมีเพียง “ผู้เฒ่าผู้แก่เจ็ดแปดคน” มานั่งชมที่ผ้ามหม่งตบหญาคา สีทนไม่ได้เปลี่ยนแนวทางและปรับคณะขอพื้นบ้านของเขาให้เข้ากับยุคสมัยแบบที่คณะอื่น ๆ ทำกัน ขอลักษณะนี้ถูกเรียกว่า คณะขอประยุกต์ หรือ ขอสดริง คือ การเพิ่มอิเล็กทรอนิกส์เข้าไปและมีทางเครื่องนุ่งน้อยห่มน้อยคอยเดินขั้วตามเนื้อหาคำขอที่จ้องใจเน้นไปในทางสองแง่สองง่าม จึงเป็นสิ่งที่ถูกใจคนดูและเป็นรูปแบบใหม่ที่เจ้าภาพส่วนใหญ่เลือกจ้างไปแสดงในงานมากกว่าแบบเก่าตามที่คณะของสีทนยังยึดถือ ซึ่งนั่นก็ทำให้ “สีลา” ลูกสาวที่ได้รับการฝึกปรือทั้งการร้องและการฟ้อนมาจนฝีมือเทียบได้กับ “บัวผัน” แม่ของเธอ ต้องกลับมาทบทวนว่าเธอจะสามารถยึดถือและสืบสานอาชีพของบรรพบุรุษมาเป็นอาชีพของเธอต่อไปได้หรือไม่

ภาพเหล่านี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า สิ่งที่นักเขียนต้องการจะบอก ก็คือการที่ผู้สูงอายุจะยึดติดอยู่กับอดีต โดยไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของตัวเองและของโลกนั้น มีแต่จะทำให้เกิดความทุกข์ อ้างว้าง และโดดเดี่ยวเดียวดาย ผู้สูงอายุที่จะอยู่อย่างมีความสุขที่แท้จริงได้ จะต้องอยู่อย่างยอมรับการเปลี่ยนแปลงว่ามันเป็น “วิถีแห่งธรรมชาติ”

จากเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น การพยายามต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงเพื่อเรียกหาอดีตของตัวละครเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำเพื่อปากท้องทางเศรษฐกิจ หรือเป็นการต่อสู้เพื่อเรียกหาความเชื่อมั่นและความรุ่งโรจน์ในอดีตนั้น นักเขียนได้แสดงให้เห็นว่าการกระทำเช่นนี้ไม่มีความเป็นไปได้ หรือถึงแม้จะมีความเป็นไปได้ เช่น ในกรณีของลุงไม้ แต่ลุงไม้ก็เชื่อว่ามีความสุข ส่วนกรณีของสีทน แม้ว่าเขาจะมีท่าทีเข้มแข็งทั้งในฐานะหัวหน้าคณะขอและหัวหน้าครอบครัวแต่เขาก็อดที่จะท้อแท้และเหนื่อยล้าไม่ได้กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2.3 คุณค่าและความหมายที่ถูกมองข้าม ผู้สูงอายุบางคนต้องอยู่อย่างอ้างว้างและเดียวดาย แม้จะมีลูกหลานอยู่รอบข้าง

นั่นเป็นเพราะความรู้สึกว่าตนเองหมดคุณค่า
ไม่มีความหมายในสายตาของลูกหลาน
ความคิดความเชื่อที่ฝังแน่นมานานกับกาลเวลา
กลายเป็นสิ่งที่ไร้สาระและโง่เงาไปเสียแล้ว
ในโลกสมัยใหม่

ใน ไม้ผุ “แม่เต่า” ที่ยึดมั่น
ใน “คำพ่ออุ๊ยแม่หม่อน” ได้เตือนหลานสาวว่า
ไม่ควรตัดผมวันพุธแต่หลานสาววัยรุ่นกลับ
ไม่สนใจ ซ้ำยัง “สะบัดหน้าเหิน แล้วกระซอก
รอกไป” หรือเมื่อลูกชายของนางบอกว่าจะไป
อบรมที่กรุงเทพฯ นางคำนวณแล้ว บอกกับ
ลูกชายว่า วันนั้นเป็นวันไม่ดี อาจไม่ปลอดภัย
จึงขอให้เลื่อนการเดินทาง แต่ก็ไม่อาจยับยั้งได้
ตอนนี้จึงรู้แล้วว่า คำแนะนำซึ่ง “เอื้อนเอ่ยด้วย
ความห่วงใยกลายเป็นเพียงสายลมแผ่วผ่านหู”
ไม่มีทางที่จะเปลี่ยนแปลงความคิดของลูกชาย
ได้ นางตระหนักอีกเช่นกันว่า ตนเองเป็นเพียง
“ไม้ผุซิกเล็ก ๆ” ที่ไม่อาจค้ำจุนจิตใจของผู้ใดได้
ในเมื่อกระแสสมัยใหม่กำลังถาโถมอย่างรุนแรง
ทั่วทุกสารทิศ

ชีวิตของแม่เต่าชาวเหนือผู้นี้
ไม่แตกต่างกับ “ตาทุย” ใน ต้นไธสงในสายลม
ชายชราผู้สืบสานเพลงพื้นบ้านภาคใต้ เพียงแต่
ตาทุย “สร้าง” โลกของตัวเองขึ้นมา เพื่อปิดบัง

ความเหงาลึกในจิตใจ แกรู้ดีว่าเพลงของแกนั้น
ไม่เป็นที่รู้จักและสนใจของคนรุ่นใหม่
อีกต่อไป แต่เมื่อวันหนึ่ง “รอนเอบ” และ “ครู
สมชาย” เห็นว่า เพลงพื้นบ้านของแกนั้นเป็น
สิ่งที่ควรอนุรักษ์ แว่วปิติก็ปรากฏขึ้นในดวงตา
ของชายชรา แกมีความสุขที่สุดในรอบหลาย ๆ
ปีที่ผ่านมา มีความรู้สึกที่ “ตนเองมีค่าขึ้นมา
อีกครั้ง หลังจากที่เคยคิดว่า ตนเองเป็นคนไร้
ค่ามาเสียนาน”

เช่นเดียวกับ “คุณปู่” ใน คุณปู่
แว่นตาโต ที่รู้สึกที่ชีวิตกลับมามีความหมาย
อีกครั้งหนึ่ง เมื่อมีเด็ก ๆ มาห้อมล้อมรอฟัง
เรื่องราวในวรรณคดีไทยจากเขา ส่วน “คุณยาย
หวาน” ใน คุณยายหวานซ่าส์ซ่า ก็ปลื้มปริ่มใจ
กับการได้รับประกาศเกียรติคุณจากโรงเรียน
ของหลานสาวในฐานะผู้อุปถัมภ์ผ่านซึ่งเป็น
ผ้าไทยโบราณที่นางสะสมไว้ตั้งแต่ครั้งยังเป็น
สาว และยังได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรของ
โรงเรียนอีกด้วย

ภาพที่นักเขียนได้สะท้อนมานี้
นอกจากจะเป็นการตอกย้ำว่า ในฐานมนุษย์
ตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งนั้น เราไม่มีทางที่จะค้ำจุน
ให้วิถีชีวิตและโลกในอดีตหวนกลับคืนมาได้
แล้ว ยังอาจตีความได้อีกด้วยว่า ผู้สูงวัยที่ไม่

อาจปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตและโลกยุคใหม่ ก็ไม่ต่างอะไรกับการดำรงอยู่แบบ “ไม้ฝุ่ ๆ” ก่อนหนึ่งเท่านั้น ส่วนผู้ที่ได้ทำงานเพื่อผู้อื่น โดยเฉพาะเพื่อเด็ก ๆ และเยาวชนคนรุ่นใหม่ แม้เป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยก็ทำให้มีความสุข และยังถ้าได้รับการยอมรับจากชุมชนสังคม ก็ยิ่งมีความสุขมากขึ้น อันเนื่องมาจากการที่ตนเองเห็นว่าตนเองมีคุณค่าและคนอื่นก็เห็นคุณค่า

2.4 ความวิตกกังวล ความวิตกกังวลเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความทุกข์ที่ไม่น้อยไปกว่าความอ้างว้างเดียวดาย นวนิยายที่สะท้อนภาพนี้อย่างชัดเจน ได้แก่ **สัปดาหส์สุดท้าย** ซึ่งเป็นเรื่องของ “มิง” ชายชราวัยเก้าสิบที่เคยทำงานอยู่ในองค์กรการเงินแห่งชาติ มิงมีความทุกข์ที่ไม่อาจทำให้เขานอนตาหลับได้ เพราะความสงสัยวิตกกังวลมานาน นั่นก็คือ ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 เขาเห็นว่า ใครคือคนผิดที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศชาติย่ำแย่ แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ เขาจึงรู้สึกผิดมาโดยตลอด ในคืนวันหนึ่งก่อนจากโลกนี้ไป มิงถามยมทูตว่า “ผมอยากไปเห็นว่าเขาอยู่กันอย่างไร ผม

สงสัยว่าคนบางคนทำไมเขารุ่งเรืองเฟื่องฟูตลอดชีวิต แม้ว่าผมจะคิดว่าเขาทำไมถูกต้อง กรรมที่ทำงานจะส่งผลตอนไหน” และข้อคำถามอีกข้อหนึ่ง ก็คือ “สิ่งที่ผมทำมาตลอดชีวิตนี้พอไหมที่จะทำให้ผมพ้นโทษผิดต่อสังคม”

ยมทูตได้ให้คำตอบ โดยการพาเขาไปดูว่าคนกลุ่มนั้นมีชีวิตหลังจากความตายอย่างไร มิงจึงได้เห็นว่า คนพวกนั้นอยู่กันอย่างไร ทั้งๆ ที่ไม่รู้หรือว่าสิ่งที่เขื่อนั้นคืออะไร และอยู่ที่ไหน เพราะเขาเห็นแต่ “ตัวน่าเกลียด น่ากลัวในความมืด” ซึ่งยมทูตได้ขยายความให้ฟังในภายหลังว่า ที่นั่น คือ ขอบจักรวาลระหว่างโลกทั้งสามคือ สวรรค์ นรก และโลกมนุษย์ ที่นั่นไม่มีแสง ไม่มีอุณหภูมิจึงทั้งมืดและทั้งเย็น มีแต่ความโล่งที่มองไม่เห็นอะไร ไม่มีท้องฟ้าหรือผาผนัง ไม่มีเสียงใด ๆ ทั้งสิ้น มันเป็นดินแดนสำหรับคนที่แม้ถึงวันตายก็ไม่ว่าอะไรดี อะไรชั่ว พวกนี้ดูเหมือนไม่ได้ทำอะไรผิดแต่ผิด สวรรค์จึงไม่มีที่ให้เขาอยู่ และนรกก็ให้อยู่ไม่ได้เพราะเขาไม่ได้ทำผิดโดยตรง และหลังจากที่ได้รับคำตอบของคำถามสำคัญอันเป็นความทรงจำที่มีชีวิตของเขาแล้ว มิงก็ลาจากโลกนี้ไปอย่างสงบสุข

3. สัมพันธภาพกับครอบครัว ในเรื่อง สัมพันธภาพระหว่างผู้สูงอายุกับบุคคลใน ครอบครัว พบว่า มีทั้งที่เป็นสัมพันธภาพ ทางบวกและทางลบ สัมพันธภาพทางบวก หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ราบรื่น การยอมรับ และการตระหนักในคุณค่าของกันและกัน ระหว่างผู้สูงวัยกับบุคคลในครอบครัว ส่วน สัมพันธภาพทางลบ หมายถึง สัมพันธภาพที่เป็นไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่มีความหมาย ไม่มีคุณค่าและไม่เห็นคุณค่า

สัมพันธภาพที่ดีของคนต่างวัยใน ครอบครัวเดียวกันจึงเป็นสิ่งที่เอื้อยวชีวิตของผู้สูงวัย ใน คำตอบอยู่ในสายลม แม้ว่า “หญิงแก่” จะไม่ลงรอยกับลูกชายนัก แต่หล่อนก็ยังฝืน ถึงการกลับมาเยี่ยมของลูกชายแม่เพียงปีละครั้ง เพราะทุกครั้งที่ถูกชายมาเยี่ยม “หญิงแก่จะเข้านอนอย่างมีความสุขเสมอ ด้วยเพราะในคำกินอื่น ๆ นั้น มันเป็นคืนอันยาวนานและอ้างว้างอย่างยิ่งสำหรับคนอายุหกสิบที่ยังต้องตื่นขึ้นมาเพื่อพบกับแสงของอรุณรุ่ง” ส่วนภาพตรงข้าม ได้แก่ การใช้เวลาว่างในการรอคอย การกลับมาเยี่ยมของลูกชายให้หมดไปกับการจิบเหล้าอยู่บนเก้าอี้โยกริมระเบียงหน้าบ้าน พร้อมกับหนังสือเล่มหนึ่งอยู่ข้างกาย

วรรณกรรมที่สะท้อนสัมพันธภาพทางบวกระหว่างคนต่างวัยที่ชัดเจนได้แก่ **อยู่กับก๋ง** “หยก” อาศัยอยู่กับก๋งอย่างมีความสุข โดยที่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพไม่ใช่เรื่องสำคัญ สิ่งที่หยกแสดงและปรนนิบัติต่อก๋ง ไม่ว่าจะเป็นการขัดถูตัวให้ในขณะอาบน้ำหรือการล้างกระโถนน้ำหมาก ล้วนเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีถึงสัมพันธภาพระหว่างคนสองวัย โดยก๋งจะดักน้ำราดตัวให้เปียกแล้วให้หยกเอาสบู่ถู แล้วใช้กาบมะพร้าวอ่อนๆ ขัดแผ่นหลัง ดันแขน ซอกคอให้จนหมดน้ำมัน ...กาบมะพร้าวชิ้นเดียวกันนี้หลังจากขัดถูตัวให้ก๋งแล้ว หยกจะเอาไว้ขัดล้างกระโถนบ้วนน้ำหมากของก๋งด้วย

ส่วนวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นถึง “พัฒนาการ” ของสัมพันธภาพทางบวกที่แจ่มชัดได้แก่ **คุณยายหวานชาส์สัส** ซึ่งเริ่มจากการที่ “กระต่าย” หลานสาวอายุสิบหกต้องย้ายไปอยู่กับคุณยายหวานที่บ้าน ความแตกต่างระหว่างโลกสองยุคทำให้ทั้งสองฝ่ายต้องปรับตัวและเรียนรู้จากกันและกัน แม้ว่ากระต่ายจะไม่ใช่เด็กคือ แต่ก็ต่อต้านคุณยายอยู่ลึก ๆ ทั้งยังถูกฎมณีนีฏของยายโดยมองว่าเป็นเรื่องคร่ำครึ แต่ในที่สุดการพยายามเรียนรู้และปรับตัว

เข้าหากัน ได้ทำให้สัมพันธ์ภาพของยายหลาน
กลุ่มพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นจนเป็นส่วนหนึ่ง
ของกันและกัน การได้ออยู่ร่วมกันระหว่างคน
ต่างวัย นอกจากจะเป็นโอกาสแห่งการเรียนรู้
และแลกเปลี่ยนเรื่องวิธีคิดและวิถีชีวิตกันแล้ว
ยังเป็นโอกาสที่คนอ่อนวัยกว่าจะได้ซึมซับ
คุณธรรมจริยธรรมที่อีกฝ่ายหนึ่งยึดถือและ
ปฏิบัติอีกด้วย

ส่วนสัมพันธ์ภาพทางลบก็มีอยู่
หลายเรื่อง ได้แก่ **บนเรือข้ามฟาก** ชายชราซึ่ง
มักใช้เวลาว่างให้หมดไปกับการนั่งเรือข้ามฟาก
ไปและกลับอยู่เช่นนั้นตั้งแต่สี่โมงเย็นจนถึง
หกโมงเย็น เขารู้สึกเมตตาต่อเด็กชายตัวเล็กจึง
ยอมขยับตัวให้มานั่งด้วย เด็กชายเล่าให้ฟังถึง
ความเกลียดชังที่มีต่อพ่อเลี้ยง พ่อเลี้ยงบังคับให้
เขาต้องทำงาน เมื่อหมดเรื่องคุย เด็กชายจึงชวน
เขาเล่นเกมโดยพนันกันว่า จะมีคนลงเรือ
จำนวนเลขคู่หรือเลขคี่ เกมละสิบบาท เขาเห็น
ว่าในกระเป๋าสตางค์ของชายชรามีธนบัตรอยู่
เป็นจำนวนมาก เกมแล้วเกมเล่าที่เด็กน้อยเป็น
คนนับจำนวนนั้น เขาชนะทุกครั้ง และเมื่อ
แยกย้ายกันแล้วชายชราก็พบว่ากระเป๋าสตางค์
ของเขาที่มีเงินอยู่เป็นจำนวนมากนั้นได้หายไป
จากกระเป๋าางเกงเสียแล้ว

**4. ความคาดหวังของคนรอบข้างต่อ
ผู้สูงอายุ** พบว่า แม้ว่าผู้สูงอายุจะต้องประสบ
กับปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้ไม่สามารถที่จะ
ใช้ชีวิตได้แบบเดียวกับครั้งที่ยังเป็นหนุ่มสาว
แต่การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว ชุมชนและ
สังคมนั้น ข่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต่างฝ่ายต่างก็
มีความคาดหวังจากกันและกัน ความคาดหวัง
ที่ครอบครัวและชุมชนสังคมคาดหวังต่อ
ผู้สูงอายุ ได้แก่ การเข้าวัดฟังธรรม การไม่ทำตัว
เป็นภาระที่เกินจำเป็น และการถ่ายทอด
ประสบการณ์ สันับสนุนช่วยเหลือ ให้ข้อคิด
สติและกำลังใจ

4.1 การเข้าวัดฟังธรรม วรรณกรรม
หลายเรื่องสะท้อนว่า ผู้สูงอายุได้ถูกคาดหวัง
จากสังคมว่า ควรจะต้องใช้ชีวิตตามแบบแผน
หรือแบบฉบับของคนสูงวัยทั่วไป ซึ่งได้แก่
การเข้าวัดฟังธรรม การรักษาศีล การประพฤติ
ปฏิบัติตนให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่แต่งหน้า
ทาปาก ทาสีเล็บ ดังนั้น คนที่อยู่นอกกรอบนี้
จึงมักจะต้องถูกตั้งคำถามหรือถูกตำหนิ

ใน คำตอบอยู่ในสายลม
ลูกชายมักจะโกรธและสงสัยพร้อมกับบ่นว่า
หญิงแก่อยู่เสมอว่า เหตุใดแม่จึงไม่ทำตัว
เหมือนคนชราทั้งหลาย เช่น “ทำไมแม่ไม่ไป

วัดอย่างคุณป้า” “ทำไมแม่ไม่เลิกทำงานเสียที แล้วก็อยู่อย่างคนที่อายุหกสิบเขาควรจะอยู่กัน” “แม่อายุหกสิบแล้วนะปีนี้ทำไมแม่ต้องทาเลืบ สีแดง-สีส้มแปร์ค้อย่างนั้นด้วยนะ” “ไม่รู้จะ แต่งหน้าทาปากไปทำไม แม่ลืมอายุหรือ” “นี่แม่กินเหล้าอีกหรือ ทำไมแม่ไม่เลิกซะที!”

ใน หลานสาวคนเล็ก “ยาย” กินยาต้องพร้อมมะดันสดเป็นประจำ แกคิดว่า ลูกไม่น่าจะหนักใจกับการเลี้ยงดูแก่ เพราะ แทบจะไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายใด ๆ สักนิด นอกจากให้เงินค่ายาต้องวันละ 15-20 บาท ซึ่งมันก็เหมือนกับค่าขนมของแกและทำให้ เลือกลมดี กินข้าวได้มาก อย่างไรก็ตาม การกินยาของยาย ได้กลายเป็นประเด็น ให้หลานสาวคนเล็กและเพื่อน ๆ ของเธอ นำไปนินทา นั่นเป็นเพราะว่า การกินยาของ ไม่ใช่พฤติกรรมที่สังคมชมเชยหรือยอมรับ เช่นเดียวกับพฤติกรรมการดื่มเหล้า และเล่นการพนันเป็นประจำของยายของ แซนดี้ ใน ดวงตาสีเทา

4.2 การไม่ทำตัวให้ไม่เป็นภาระ
เกินจำเป็น กล่าวคือ ผู้สูงอายุไม่ควรจะวุ่นวาย และทำตัวให้เป็นภาระเกินความจำเป็น ใน วงล้อมขรา ผู้ขราส่วนใหญ่มักถูกทอดทิ้งให้

อยู่บ้านอย่างเดียวดายซึ่งสืบเนื่องมาจากเหตุ ปังจัยหลายประการ แต่ภาพที่สะท้อนออกมา คือ ผู้สูงวัยที่จู้จู้จุกจิก เอาแต่ใจตนเอง หรือ ชอบนินทาลูกหลาน มักเป็นที่อดทนระอาใจ แก่บรรดาลูกหลาน ดังที่ “ฉันทน์” เล่าว่า พ่อเป็นคนแก่ที่ไม่ดี ไม่จู้จู้จุกจิก ไม่ใจน้อย ไม่ จิ้งจอน ไม่เคยบ่นให้ใครรำคาญ ไม่เหมือนกับ ผู้สูงอายุหลาย ๆ คนที่เธอรู้จัก ซึ่งบางคนชอบ ให้คนเอาอกเอาใจ บ้างชอบพูดประชดประชัน ให้ลูกหลานเจ็บใจ บ้างชอบนินทาลูกหลาน ให้เพื่อนบ้านฟัง เป็นต้น

4.3 การถ่ายทอดประสบการณ์
สนับสนุนช่วยเหลือให้ข้อคิด สติและกำลังใจ ผู้สูงอายุเป็นดังสะพานที่เชื่อมร้อยโลกอดีต มาสู่ปัจจุบัน ประสบการณ์ในวันวานและ ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจึงเป็นสิ่งทรงคุณค่าที่คน รุ่นหลัง (ที่ตระหนักถึงคุณค่าในเรื่องนั้น ๆ) คาดหวังว่าจะได้รับจากผู้สูงวัย เช่น ภูมิปัญญา ในเรื่องเพลงดันไย้งของดาทุย ใน ดันไย้งใน สายลม การถ่ายทอดวิชาความรู้และภูมิปัญญา จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จึงเป็นสิ่งจำเป็น แบบเดียวกับที่ปู่สอนหลานให้ได้รู้จักกับ พงไพรและธรรมชาติ ใน ปู่สอนหลาน การ ปลอดภัยและให้กำลังใจ ก็เป็นสิ่งที่ถูก

คาดหวังเช่นกัน ดังที่ เณรบุญใน **ครูไพบูลย์** เป็หลังค่อมผู้ไม่ยอมจำนนต่อคำเหยียดหยัน ได้รับการช่วยเหลือและกำลังใจอย่างมากจาก “ป้าหอม” เพื่อนบ้านที่รักแถมเหมือนลูก การที่ผู้สูงอายุผ่านร้อนผ่านหนาวมาก่อน ผู้สูงอายุจึงเป็นที่พึ่งทางสติปัญญา เป็นที่ปรึกษาที่คอยให้คำชี้แนะ รวมถึงการให้ข้อคิด และสติได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

วรรณกรรมเชิงสังคม ดังกล่าวนี้นี้ ได้สะท้อนภาพวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย ตลอดจนความสุขและความทุกข์ที่อยู่ใกล้กัน อันเปรียบได้กับคนละด้านของเส้นเชือก ซึ่งปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชีวิตนั้นปลายของผู้สูงอายุก่อนไปทางด้านใดมากกว่ากันนั้น ก็คือ สัมพันธภาพกับครอบครัว วรรณกรรมจึงเป็น ภาพสะท้อนสังคมที่น่าจะนำมาประยุกต์ใช้ได้กับการพัฒนาสัมพันธภาพในครอบครัวด้วย

พบว่า มีนวนิยายและเรื่องสั้นหลายเรื่อง ที่เหมาะแก่การเป็นหนังสือนอกเวลาหรือ ควรใช้เป็น “สื่อ” ในกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน เพราะทำให้เยาวชนเกิดความเข้าใจในธรรมชาติ วิถีชีวิต วิถีคิดของผู้สูงอายุ ขณะเดียวกัน ก็ได้มีโอกาส “ซึมซับ” วิธีการดูแลและการปรนนิบัติ อันนำไปสู่การสร้างสัมพันธภาพ ทางบวกระหว่างคนต่างวัย เนื่องจาก “ท่วงทำนอง” ของวรรณกรรม ไม่ใช่ “ท่วงทำนอง” ของการ “สั่งสอน” หรือแสดงวิธีการและขั้นตอนแบบ ตำราเรียน วรรณกรรมเหล่านี้ จึงเป็นเสมือน สื่อที่ช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ที่มีทั้ง ความบันเทิงควบคู่ไปกับสาระ และที่สำคัญ การได้ซึมซับกับเรื่องราวที่นักเขียนได้เรียงร้อยขึ้นมาจากจินตนาการนี้ มันก็คือ การปลูก ไร่และตอกย้าให้ “คุณธรรม” ในตัวตนของ เด็กและเยาวชนได้เผยโฉมออกมาและมี บทบาทอยู่เหนือ “เหตุผล”

บรรณานุกรม

- นภาพร ชโยวรรณ. (2545). ประชากรสูงอายุไทย ใน *ผู้สูงอายุในประเทศไทย: รายงานการทบทวน องค์ความรู้และสถานการณ์ในปัจจุบัน ตลอดจนข้อเสนอแนะทางนโยบายและการวิจัย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะแพทยศาสตร์, ภาควิชาอายุรศาสตร์, สาขาวิชาเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ.
- Ast, F. (1990). Hermeneutics In *The hermeneutic tradition: From Ast to Ricoeur* (pp. 39- 56). Albany: SUNY Press.
- Phillips, H. P. (1985). Using Thai literature to understand Thai culture. *Thai journal of development administration*, 25, 96-105.
- Sauerberg, L.O. et al. (1983). *The practice of literary criticism*. Odense: Odense University Press.